

բարձր ապառաժին վրայէն փրփրալով ու ձեան հիւսիս պէս թաւալելով վար կ'իջնան, այնքան հեռու նետելով իր ալիքը, որ Զրվէժին տակէն ճանքայ է և կարաւան կ'անցնի առանց թրջվելու: Շաղագոմի գաւառ՝ ինչպէս իր հրաշակերտ եկեղեցեաց աւերակներով ու բերդերով կը ցըցնէ որ յառաջ շատ շէն ու բազմամարդ եղեր է, մանաւանդ կամարական երեւելի նախարարաց օրը, ինչպէս իւր հռչակաւոր աւերակներու նշմարանքներ կը քարոզեն: Մինչև ցայսօր անանկ աւանդութիւն կայ նաև այլազգեաց մէջ, որ այն երեք հրաշակերտ եկեղեցիները, խախու, էօշք և իշխան, այն գաւառին մէջ երեւելի իշխանի մը քոյր, ու իւր դուստրը շիներ են, որոնք այնքան տարիներ անցնելէն ետք՝ հիմա տեսնողը կը կարծէ՝ որ յիսուն տարուան շէնք հազիւ կան, անանկ նոր ու աղւոր տեսք մ'ունին:

ԺԹ.

Երաշխուտ կամ խաշուտ, աւերակ գիւղաքաղաք, որ կամարականաց գաղթելոց ժառանգութիւն մ'ու օթարան մ'էր, և հիմայ աւերակներով կը հծծէ իւր դժբաղդութեան վրայ, լեռան մը ստորոտ վայելուչ դիրք մ'ունի. քիչ մը իրմէ հեռու է Վարայրվարոյ բերդն. կան այն կողմեր ուրիշ հին շինուածոց նշմարանքներ, փլուզված եկեղեցիներու պատեր և գերեզմաններ: Իրմէ մի քիչ վար գետակ մը կ'անցընի, որուն արծաթափայլ ալիքն այն որիւզաւէտ ափերու հովիտները կ'ոռոգեն. պարտէզներու աւերակներ կան և աւերած Զրանքներ: Անկէց շատ հեռու շնաբոյրանաղի, ուրկէց քարաղ կ'իջլայ: Թէպէտ բոլոր այս կողմեր աւերակ ու անշէն մնացեր են, բայց իր տխուր տեսարանի մէջ դեռ զուարճալի երեւոյթ մը կը ցըցնէ: Այս Շաղագոմի միւս երկու ձորակին մէջ, այս ինքն է խախու և Ուտը, ամենեւեմ ջրխառնեաց չէ մնացեր, բոլորն ալ մահմետական են: Իսկ Կըցդայի վերի կողմեր երեք չորս գեղ քրիս-

տոնեայ կը գտնուին, որոնց մէջ քառասուն մը տուն կաթոլիկ են. միւս գեղեր՝ որ վաթսնէն աւելի են՝ բոլորն ալ մահմետական:

Այս նախնեաց դժբաղդ ու տխուր տեսարան մեզի խորհրդաբար դառ մ'է՝ միշտ մտքերնուս մէջ նկարելու աշխարհքիս յեղեղով փոփոխութիւնը, և այս փոփոխական աշխարհքի մէջ առօրեայ բաղդաւորութեամբ չպարծիլ և դժբաղդները չարահամարհել, մտքերս բերելով որ մենք այս աշխարհք մնացական քաղաք չունինք, այլ երկինքն է մեր հայրենիք, քաղաք մնացական, որուն արժանի ընէ Աստուած զամենքն ալ իւր գթութեամբ. ամէն:

Ի Կարճ 1853. Ի Ղարթ Կ. Պոլսոյ 1858.

ՍԵՐՈՎԵՐ ՔԱՆԱՍԱՑ ԲԱՅԵԱՆ

ՀԻՆ ՀԱՅՈՑ ՕՐԷՆՔԸ Ե Ե Ե

Ե Ե Ե ՄԱՐԴԱՍՊԱՆՆԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ

Բարդաժան Էդեսացի ճակատագրի վրայ տրամախօսութիւն մ'ունի՝ ուր կը յիշատակէ Հին Հայոց մէկ օրէնքը՝ մարդասպաններու մասին: Իր տեղեկութեան համեմատ՝ իր ընտանեաց անդամներէն մին սպաննողը՝ Հայոց մէջ մեծագոյն յանցանք մը գործած չէր համարուեր, այլ միայն գործադրող մը այն իրականց՝ զոր ամէն մարդ ունի իր ըստացուածքին վրայ:

«Պարթեւաց և Հայոց մէջ մարդասպանները կը դատապարտուին երբեմն դատաւորներէն, երբեմն սպաննալիներու ազգականներէն. և եթէ մէկը սպաննէ իր կինը, կամ իր որդիի եղբայրը, կամ անամուսին քոյրը, կամ աղջիկը՝ ոչ մէկէն կ'ամբաստանուի. այս օրէնքը կայ այդ գաւառներուն մէջ. մինչդեռ Յունաց և Հուսիսայեցաց քով մեծագոյն պատժոյ կ'ենթարկուի իր ընտանիքի անդամները կամ ազգականները ըստ սպաննողը»:

Տէս Biblioteca Veterum Patrum
հրատ. Կալանդիի, Հատ. Ա, վէնետ
էջ 684: